

УДК 159.9: 159.94

Краснокутський М.І., здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології, начальник кафедри фізичної підготовки НУЦЗУ

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОМИЛКОВИХ ДІЙ СПОРТСМЕНАМИ ПОЖЕЖНО-ПРИКЛАДНОГО СПОРТУ ПІД ЧАС ЗМАГАНЬ

Стаття присвячена теоретичним і практичним дослідженням помилкової діяльності в пожежно-прикладному спорті. Автор розкриває вплив стрес-факторів на різні групи досліджуваних. Констатує, що стрес-фактори змагальної діяльності є психологічними детермінантами помилкових дій. Наводить психологічні компенсації, необхідні спортсмену залежно від його спортивного стажу та спортивної кваліфікації. Виявляє рейтинг спортивно-значущих якостей успішного спортсмена (критерій еталона).

Ключові слова: об'єктивні та суб'єктивні детермінанти, помилкові дії, стрес-фактори, психологічні властивості, спортсмени пожежно-прикладного спорту.

Статья посвящена теоретическим и практическим исследованиям ошибочной деятельности в пожарно-прикладном спорте. Автор раскрывает влияние стресс-факторов на различные группы испытуемых. Констатирует, что стресс-факторы соревновательной деятельности являются психологическими детерминантами ошибочных действий. Приводит психологические компенсации, необходимые спортсмену в зависимости от спортивного стажа и спортивной квалификации. Выявляет рейтинг спортивно-значимых качеств успешного спортсмена (критерий эталона).

Ключевые слова: объективные и субъективные детерминанты, ошибочные действия, стресс-факторы, психологические свойства, спортсмены пожарно-прикладного спорта.

Постановка проблеми. Діяльність пожежних-рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) характеризується високим фізичним навантаженням і психічним напруженням. Пожежні-рятувальники ДСНС виконують завдання в умовах дії вогню та задимленості, на висоті, керують при цьому складною технікою, пересуваються місцевістю з подоланням різних механічних і природних перешкод. Крім того, в умовах сучасного стрімкого розвитку технологій і виробництва все частіше виникають складні надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і, як наслідок, зростають вимоги до підготовки персоналу ДСНС, який залучається до ліквідації наслідків цих надзвичайних ситуацій. Якісне та безпомилкове виконання персоналом професійно-службових завдань вимагає від висококласної спеціальної фізичної підготовки, що досягається завдяки тренуванням.

І не випадково, що базою спеціальної фізичної підготовки для пожежних-рятувальників є саме пожежно-прикладний спорт (ППС). Досягнення в цьому спорті обумовлюють розвиток і формування спортивно-значущих якостей спортсмена, тобто психологічних властивостей, які впливають на загальну структуру професійно важливих якостей успішного рятувальника і забезпечують його стійкість до впливу певних несприятливих факторів професійно-службової діяльності, обумовлюючи безпомилковість виконання поставленого завдання. Також важливим чинником безпомилковості та успішності при виконанні спортивної справи у видах пожежно-прикладного спорту є передстартовий психічний стан спортсмена.

Дослідженню феноменів «помилкової дії», «дії в екстремальному виді спорту», «помилка спортсмена», «особистісний фактор» у спорті присвячено величезну кількість літератури. Однак досліджень вищезгаданого феномена, притаманного спортсменам, що займаються професійно-прикладними видами спорту (такими як пожежно-прикладний спорт), на сьогоднішній день виявлено вкрай мало, хоча деякі автори досить ґрунтовно їх розглядали [4; 5; 10]. Оскільки пожежно-прикладний спорт - це відомчий спорт, тому відповідно він є екстремальним видом спорту, а звідси контингент, який займається, є досить специфічним, тобто ним займаються суто спортсмени, які проходять службу у підрозділах ДСНС України. Відповідно головним мотивом спортсменів ППС є вдосконалення людських можливостей, розвиток навичок і умінь з порятунку людей та матеріальних цінностей від пожеж та інших надзвичайних ситуацій. Цей мотив збігається із професійними мотивами пожежних-рятувальників, що й відрізняє ППС від інших, споріднених за технічною складовою, видів спорту.

Виявлення психологічних резервів і напрямів оптимізації спортивної діяльності спортсмена пожежно-прикладного спорту є необхідною умовою підвищення ефективності діяльності пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема надійності (безпомилковості) виконання завдань спеціалістів екстремального профілю має достатньо розроблені теоретичні основи та практичні результати завдяки дослідженням В.А. Бодрова, Г.М. Зараковського, Є.О. Клімова, М.А. Котіка, М.С. Корольчука, Д.В. Лебедева, Б.Ф. Ломова, О.Р. Малхазова, В.Д. Небиліцина, К.К. Платонова, В.А. Пономаренка, Г.В. Суходольського, а також зарубіжних авторів J.W. Altman, J. Reason тощо, але все ж її не можна вважати вирішеною.

Предметом досліджень у галузі успішності виступів на змаганнях, безпомилковості та ефективності діяльності у спорті, у тому числі й екстремальному, стали теоретичні основи та практичні результати, розроблені В.І. Вороновою, Е.П. Ільїним, М.Д. Левітовим, А.Ц. Пуні, А.В. Родіоновим, В.Ф. Соповим, Ю.Е. Сосновніковою тощо; а також готовність спортсмена до змагання В.А. Алаторцевим, А.Д. Гашошкіним, Р.М. Загайновим, А.А. Лалаяном, Г.Е. Леевіком, В.Л. Маріщуком, Л.С. Нерсесяном, А.Ц. Пуні, О.А. Черніковою.

Метою даної статті є науково-теоретичний аналіз поняття «помилкова дія» спортсмена, а також висвітлення психологічного дослідження щодо здійснення помилкових дій у пожежно-прикладному спорті.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день проблема неправильної діяльності є предметом багатьох наукових психологічних дисциплін, таких як інженерна психологія, психологія діяльності в особливих умовах. І психологія спорту не є винятком, особливо в екстремальних видах, де ціна помилки може коштувати спортсменові життя.

Під помилковою дією в сучасній науці розуміють елемент діяльності, що порушує її цілеспрямоване протікання і призводить до небажаного для діючої особи результату [4; 5]. Інакше кажучи, помилкова дія не пов'язана з припиненням або тимчасовим перериванням діяльності. У загальному плані це можуть бути помилки при сприйнятті інформації, прийнятті рішення, реалізації

коригувальних впливів. В основі помилкових дій завжди лежить неправильне, несвочасне або неповне виконання операцій [4].

Під помилкою спортсмена ми розуміємо виконану вчинену ним дію, що призвела до відхилення керованих параметрів спортивної діяльності за допустимі межі, або які заборонені правилами змагань, що її регламентують. Ціна допущеної помилки спортсмена може перешкоджати досягненню спортивного результату і приводити до травматизму або загибелі спортсмена [3; 7; 9]. Види і частота помилкових дій спортсмена залежать як від структури конкретного виду спорту (його змісту, умов, організації), так і від індивідуальних антропологічних, фізичних і психологічних характеристик спортсмена [3].

Незважаючи на те, що «помилкова дія» включається як причина більшості подій, у ряді спеціальних досліджень наводяться вагомі аргументи за те, що навіть небезпечні дії людини та їх небажані результати є скоріше наслідками, а не причинами події. Вони є продуктом ланцюга подій, в якому фактори, що сприяють чисто психологічно, часто бувають останніми і такими, що найменш піддаються управлінню елементами несприятливих наслідків [4; 7; 10].

Із самого поняття «помилка» випливає, що до її основних класифікаційних ознак можна віднести: загальні, зовнішні, внутрішні ознаки, наслідки, причини, оцінку та рекомендації з профілактики помилки.

У нашому дослідженні психологічних детермінант помилкових дій спортсменів пожежно-прикладного спорту першим етапом було встановлено, що максимальної кількості помилкових дій вони допускаються саме під час змагань. Ми вирішили перевірити гіпотезу, що на психіку спортсмена впливають змагальні фактори, внаслідок чого він припускається помилкових дій (використовувався порівняльний аналіз результативності спортсмена під час міжсезонного тренувального процесу та змагальної діяльності).

На другому етапі дослідження з'ясувалися деякі причинно-наслідкові зв'язки (детермінанти) допущення помилкових дій саме психологічного характеру (було використано психодіагностичний комплекс дослідження).

У нашому дослідженні взяли участь спортсмени з пожежно-прикладного спорту віком 17-30 років (збірні команди Національного університету цивільного захисту України, Головного управління ДСНС в Харківській області та Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля, м. Черкаси), що мають спортивну кваліфікацію «майстер спорту міжнародного класу», «майстер спорту України», «кандидат у майстри спорту» I та II дорослий розряди – всього 72 особи. Всіх спортсменів ми розділили на 3 групи за принципом досвіду і спортивної кваліфікації. Таким чином, до 1-ї групи увійшли 25 осіб, віком від 22 до 30 років, що мають досвід виступів на змаганнях міжнародного та національного рівнів більше ніж 5 років і мають спортивну кваліфікацію з ППС: майстер спорту міжнародного класу, майстер спорту України і кандидат у майстри спорту. До 2-ї групи увійшли 29 осіб, віком від 17 до 24 років, що мають досвід виступів на змаганнях національного рівня менше 3 років і мають I та II дорослі спортивні розряди з ППС. Стосовно 3-ї групи, то до неї увійшли 23 спортсмени, які займаються ППС до 1 року, мають у своєму активі кілька виступів на змаганнях обласного рівня, але не мають спортивних розрядів.

Отже, нами було виявлено перелік стрес-факторів, які впливають на спортсмена під час змагань. Експериментальна реєстрація оцінки впливу стрес-факторів у досліджуваних проводилася за допомогою «стрес-симптом-тесту» Р. Фрестера. Перелік стресових ситуацій включає 21 фактор, які, за даними автора, є найбільш поширеними джерелами змагального стресу у спортивній діяльності.

Отримані дані говорять про відмінність виразності стрес-факторів у групах піддослідних (дивитися таблиці 1 і 2). Тобто для *1-ї групи* основними стрес-факторами стали ті, які відносяться до зовнішніх умов впливу щодо інших груп і належать до соціального фактора. Це говорить про необхідність наявності розвинених моральних якостей, почуття відповідальності соціальному середовищі. Спираючись на теорії багатьох авторів [3; 8; 9], а також на думку експертів, такі результати пояснюються тим, що спортсмени *1-ї групи* мають великий досвід і високу кваліфікацію, а відповідно самоідентифікація і ставлення до них соціуму є завищеними, тобто від них очікують вже високих результатів, і низький результат на змаганнях вони сприймають як внутрішню невідповідність.

Таблиця 1

Стрес-фактори, обумовлені зовнішніми умовами

№ з/п	Стрес-фактор	Середній бал (M ± m)		
		1-а група	2-я група	3-тя група
1	Конфлікт із тренером, товаришами по команді або в сім'ї	8	7	6
2	Необ'єктивне суддівство	8	6	4
3	Відстрочка старту, початку змагань	6	7	7
4	Положення фаворита перед змаганнями	7	8	5
5	Закиди тренера, товаришів під час виступу	8	7	6
6	Погане матеріальне оснащення змагань	6	6	5
7	Значна перевага суперника	6	8	5
8	Несподівано високі результати суперника	7	8	6
9	Незнайомий суперник, відсутність відомостей про нього	6	6	5
10	Завищені вимоги тренера	7	6	5
11	Тривалий переїзд до місця змагання	6	7	6
12	Зорові, акустичні і тактильні подразники	6	6	6
13	Минулі поразки від майбутнього супротивника	5	8	4
14	Негативні реакції глядачів	5	6	5
15	Невдача на старті	7	7	7
16	Попередні погані тренування і низькі змагальні результати	6	8	7
Всього		6,5	6,8	5,5

Також важливим фактором для цієї групи є якість пожежно-технічного оснащення. Наприклад, спортсмени високого рівня самостійно готують спорядження (пожежні рукави, розгалуження, драбину-штурмівку), враховуючи індивідуальні особливості. І на адаптацію до нового спорядження потрібно не менше тижня для формування спеціалізованого сприйняття «почуття штурмовки», «по-

чуття спорядження». Будь-яка невідповідність в цих умовах неодмінно призводить до внутрішнього дискомфорту і, як наслідок, до помилкових дій.

Таблиця 2

Стрес-фактори, обумовлені внутрішніми умовами

№ з/п	Стрес-фактор	Середній бал (M ± m)		
		1-а група	2-а група	3-тя група
1	Погане самопочуття щодо фізичного стану	5	7	8
2	Надмірна напруженість на старті	4	6	8
3	Підвищене хвилювання, поганий сон за день або кілька днів до змагання	5	7	8
4	Попередня невдача на змаганні	6	7	4
5	Постійно переслідує думка про необхідність успішно виконати поставлені завдання	6	6	4
Всього		5,2	6,6	6,2

Стосовно 2-ї групи можна сказати, що для цих досліджуваних характерними є внутрішні, і зовнішні фактори впливу відносно інших груп. Представники даної групи ще не мають стабільності у спортивному результаті, вони знаходяться в активному процесі формування мотивації до занять ППС, і вплив сукупності різних факторів може знижувати її рівень і, як наслідок, вести до зниження результату. У представників цієї групи спортивний результат може бути високим, але на наступні змагання - низьким. З усього спектра стрес-факторів, які мають найбільший вплив на представників цієї групи, можна виділити фактор суперництва і конкуренції. Він характеризується бажанням довести, хто є кращим, в окремих випадках спостерігаються прояви агресії і дратівливості. Це говорить про потребу у формуванні розвинених емоційно-вольових якостей.

Для 3-ї групи обстежуваних спортсменів основними стрес-факторами є ті, які відносяться до внутрішніх умов впливу щодо інших груп і належать до психофізичного фактора. Таким результатам експерти знаходять наступні пояснення: по-перше, відомо, що добра фізична підготовленість позитивно впливає на психічний стан спортсмена і сприяє його оптимізації (представники 3-ї групи фізично підготовлені ще слабо); по-друге, відсутність необхідного досвіду виступів сприяє розвитку невпевненості у своїх силах і невизначеності майбутнього; по-третє, такий стрес-чинник як надмірна напруженість і невдача на старті (більшість помилок представники цієї групи допускають саме на старті, наприклад, фальстарт) говорить про невміння утримувати високий рівень атенційних властивостей спортсмена під час змагань.

Відповідно представникам 3-ї групи для успішного і безпомилкового виконання спортивних вправ у пожежно-прикладному спорті необхідна наявність розвинених атенційних і моторних якостей.

Також однією з найбільш значущих проблем у сучасному пожежно-прикладному спорті є відсутність психоспортограми даного виду спорту. На сьогодні користуються розробленими ще в радянські часи загально - методичними вимогами з організації та постанови виховної роботи, до яких входять

організація і планування роботи з пожежно-прикладного спорту. Проте в них не йдеться про відбір у спортивну секцію і на яких засадах має комплектуватися збірна команда з пожежно-прикладного спорту.

Отже, спираючись на вищесказане, можна відзначити, що на сьогодні дуже гострою є потреба в розробці психограми спортсмена ППС і підбір методичного та психодіагностичного матеріалу для реалізації процесу якісного відбору кандидатів у секції з пожежно-прикладного спорту, а також схильність до спортивного ампула при відборі у збірну команду за ПКС ДСНС України.

Для реалізації поставленого завдання з розробки психограми спортсмена ППС нами було використано опитувальник А. Ліпмана. На цьому етапі в нашому дослідженні взяли участь експерти, до складу яких увійшли 16 осіб, серед яких тренери збірної команди з ППС Національного університету цивільного захисту України і найбільш досвідчені спортсмени, які мають досвід виступів на змаганнях національного та міжнародного рівнів, а також спортивний стаж не менше 7 років.

На основі оцінки заданого переліку якостей, які можуть бути значущими для виконання нормативу майстера спорту України та досягнення результатів у спорті - чемпіон і призер чемпіонату України, командного кубка України, національного турніру.

Отримані дані за виразністю груп основних спортивно-значущих якостей спортсменів ППС представлено в таблиці 3.

З отриманих результатів ми бачимо, що на першому місці в цьому рейтингу перебуває група якостей, яку додали експерти, але яка не входила до переліку особистісних властивостей, представлених в опитувальнику. Це так звані спеціальні (прикладні) якості, необхідні в першу чергу в будь-якому екстремальному спорті, і ППС не є винятком. До цієї групи якостей увійшли ті, які відносяться до моральних якостей особистості. Дана група якостей є характерною для екстремальних видів діяльності в цілому, вона забезпечує спортсмену безпомилковість виконання спортивних вправ, а також високий спортивний результат.

На другому місці стоїть група моторних властивостей, особливо це стосується індивідуальних видів ППС, оскільки, як вже було зазначено вище, ППС - це швидко-силовий, складнотехнічний, циклічний вид спорту, високих результатів в якому не можна досягти без цих якостей. Тому вони разом зі спеціальними якостями складають фундамент пожежно-прикладного спорту.

Третє місце посідають атенційні якості особистості, тобто якості, які відповідають за концентрацію і обсяг уваги. А оскільки початок виконання спортивних вправ ППС здійснюється за попередніми командами – «На старт!» і «Увага!» і виконавчою командою – «Марш!», або виконується постріл зі стартового пістолета – в ППС має велике значення рівень передстартової готовності, зумовлений атенційними якостями, а також спеціалізованим перцептивно сприйняттям «відчуття старту» (загострене сприйняття просторово-часових характеристик). Якщо ж спортсмен допускає фальстарт (помилкове дію) – його дискваліфікують зі змагань.

Окремої уваги заслуговує група вольових якостей фахівців, перелік яких не дозволяє сумніватися в їх важливості у спорті в цілому [1; 2; 3; 8].

Виразність психологічних властивостей, необхідних для вищих досягнень в пожежно-прикладному спорті

№ з/п	Властивості особистості	Середній бал (M ± m)	Ранг
1	Спеціальні (прикладні) якості: <i>якості, характерні для екстремальних видів діяльності:</i> схильність до виправданого ризику, спеціалізовані відчуття пожежно-технічного (спортивного) озброєння. <i>Моральні якості:</i> сміливість, вміння працювати в команді, впевненість у собі, здатність до вирішення проблем (своїх і чужих), альтруїзм.	4,6	1
2	Аттенційні: здатність тривалий час зберігати стійку увагу, здатність розподіляти і концентрувати увагу, вміння переключати увагу з одного об'єкта на інший вміння помічати незначні зміни в досліджуваному явищі.	4,2	3
3	Спостережливість: вміння вибирати при спостереженні матеріал, необхідний для вирішення проблеми, здатність до самоспостереження; професійна спостережливість.	4,05	5
4	Мнемічні: здатність помічати зміни в оточенні, вміння відтворювати почуте, побачене, прочитане, здатність легко запам'ятовувати словесно-логічний і наочно-образний матеріал, здатність тривалий час тримати в пам'яті великий обсяг необхідної інформації тощо.	3,31	11
5	Моторні: узгодженість рухів із процесами сприйняття; стійкість до динамічних навантажень, здатність швидко діяти в умовах дефіциту часу; швидка рухова реакція на несподівані подразники.	4,52	2
6	Сенсорні: вміння розрізнати кольори; окомірні визначення відстаней, кутів, розмірів, здатність до розрізнення перепадів температур, вміння швидко розпізнавати невеликі відхилення від заданої форми.	3,61	9
7	Імажинівні: здатність прогнозувати хід подій з урахуванням їх ймовірності, вміння знаходити нові нестандартні рішення.	3,39	10
8	Інтелектуальні: здатність розглядати проблему з кількох сторін, здатність схоплювати суть основних взаємозв'язків, властивих проблемі, вміння з усього обсягу вибирати необхідну інформацію, вміння робити висновки із суперечливої інформації, здатність приймати правильне рішення недостатності необхідної інформації.	3,76	7
9	Емоційні: емоційна стійкість при прийнятті відповідальних рішень; врівноваженість, самовладання при конфліктах; швидка адаптація до нових умов.	4,002	6
10	Вольові: вміння точно виконувати розпорядження; наполегливість, здатність до тривалої роботи без погіршення якості, зниження темпу, здатність тривалий час зберігати високу активність, вміння брати на себе відповідальність у складних ситуаціях.	4,06	4
11	Мовні: вміння чітко і логічно викладати свої думки, здатність довільно передавати свої уявлення, почуття за допомогою жестів, міміки, інтонацій.	3,19	12
12	Комунікативні: вміння вести ділові переговори, здатність швидко встановлювати контакти з новими людьми, вміння узгоджувати свої дії з діями інших людей, вміння дати об'єктивну оцінку діям інших людей.	3,63	8

На наш погляд, саме перераховані нами групи якостей є не тільки спортивно-значущими для досягнення високого спортивного результату, але і вкрай необхідними для ефективного безпомилкового виконання спортсменом-рятувальником своїх професійних завдань.

Наступним кроком в уточненні психоспортограми спортсменів ППС стало проведення опитування членів експертної групи на предмет визначення головних особистісних якостей або властивостей, які характеризують еталонного спортсмена ППС. Отже було отримано такі дані:

1. схильність до виправданого ризику;
2. спеціалізовані сприйняття «Відчуття штурмової драбини», «Відчуття старту»;
3. сміливість;
4. вміння працювати в команді;
5. альтруїзм.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного дослідження помилкових дій і дії стрес-факторів в умовах змагань з пожежно-прикладного спорту ми отримали наступні результати:

✓ для 1-ї групи основними стрес-факторами стали ті, які відносяться до зовнішніх умов впливу щодо інших груп і належать до соціального фактора. Це говорить про необхідність формування високорозвинених моральних якостей, а також розвинутого спеціалізованого сприйняття. Стабільна група з високим результатом;

✓ для 2-ї групи є характерними внутрішні, і зовнішні фактори впливу щодо інших груп. З усього спектра стрес-факторів, які мають найбільший вплив на представників цієї групи, виділено фактор суперництва і конкуренції. Психологічна компенсація – наявність розвинутих емоційно-вольових якостей. Ця група є нестабільною, але є ймовірність досягнення високих результатів;

✓ для 3-ї групи основними стрес-факторами є внутрішні умови впливу. Яскраво виражені недоліки які відносяться до психофізичного фактора. Психологічна компенсація – наявність розвинутих атенційних і моторних якостей. Група є нестабільною, має низькі результати. Отже можна зробити висновок, що на спортсменів ППС різного рівня спортивної кваліфікації при виконанні змагальних вправ впливають різні стрес-фактори, внаслідок чого вони допускають помилки. А тому можна констатувати, що стрес-фактори змагальної діяльності є психологічними детермінантами помилкових дій у спортсменів пожежно-прикладного спорту. Психологічними компенсаціями є властивості особистості, які необхідні спортсмену і залежать від його спортивного стажу та спортивної кваліфікації. Виявлено рейтинг спортивно-значущих якостей успішного спортсмена ППС (критерій еталона спортсмена ППС), результати якого тренер або спортивний психолог може використовувати при коригуванні необхідних якостей для підвищення необхідного результату.

Перспективами подальшого дослідження є визначення кореляційних зв'язків між індивідуально-типологічними характеристиками спортсменів та професійно-важливими (спортивно-значущими) якостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анализ и оценка соревновательной деятельности в индивидуальных видах пожарно-прикладного спорта / под. ред. М. В. Акилова. – Х. : ХИПБ, 1997. – 24 с.
2. Величко В. М. Современный пожарно-прикладной спорт / В. М. Величко, С. И. Тимошенко, Ю. И. Панков. – М. : Стройиздат, 1983. – 167 с.
3. Воронова В. І. Психологія спорту : [навч. посібник] / Воронова В. І. – К. : Олімпійська література, 2007. – 298 с.
4. Котик М. А. Природа ошибок человека-оператора / М. А. Котик, А. М. Емельянов. – М. : Транспорт, 1993. – 252 с.
5. Литвинов В. Д. Пожарно-прикладной спорт / В. Д. Литвинов. – М. : Мин.КХ, 1953. – 156 с.
6. Лебедев Д. В. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Лебедев Денис Валерійович. – Харків, 2008. – 293 с.
7. Пономаренко В. А. Методологические основы изучения ошибочных действий человека / В. А. Пономаренко, Н. Д. Завалова – М. : Логос, 2007. – С. 430– 438.
8. [Пуни А. Ц. Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованиям в спорте / Пуни А. Ц.](#) – Л. : ГДОИФК им. П.Ф. Лесгафта, 1973. – 267 с.
9. Психология спорта высших достижений / под ред. А. В. Родионова. – М. : ФиС, 1979. – 144 с.
10. Altman J. W. Classification of human error / J. W. Altman // Symposium on reliability of human performance in work. – New York, 1966. – P. 21– 23.

УДК 159.922.2

Криворотько А.С., старший преподаватель кафедры философских наук, ДонНУЭТ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФИЛЯ

Статья посвящена определению необходимости использования психологических методов в комплексе мероприятий, направленных на сохранение профессионального здоровья специалистов экстремального профиля.

Ключевые слова: психологическое здоровье, профессия, диагностика, коррекция, реабилитация, психопрофилактика.

Стаття присвячена визначенню необхідності використання психологічних методів у комплексі заходів, спрямованих на збереження професійного здоров'я фахівців екстремального профілю.

Ключові слова: психологічне здоров'я, професія, діагностика, корекція, реабілітація, психопрофілактика.